

DAFTAR PUSTAKA

A. Arsip

- Drie-en-Veertigste Jaarverslag van de Spaarbank te Semarang.* Semarang: G. C. T. Van Dorp & Co. (1897).
- Harst, T.A. Van. Der. 1934. *De Malaise Handelsbrief (Soerat Perniagaan Bahasa Melajoe).* G. C. T. Van Dorp & Co. N. V.
- Koleksi Arsip Bank Indonesia. *De Postspaarbank in Nederlandsch-Indie*, No. Inventaris 290/293. "De Postspaarbank in Nederlandsch Indie over jaar 1920".
- Negen-en-Dertighste Jaarverslag van de Spaarbank te Semarang.* Semarang: Drukkerij en Boekhandel. (1893).
- Verslag der Bataviasche Spaarbank 1859-1940.* Batavia: H. M. Van Dorp. (1940).
- Verslag Omtrent Den Dienst Der Postspaarbank in Nederlandsch-Indie Over Het Jaar 1920.* Weltevreden: Albrecht & Cp., (1921).
- Verslag Over Het 61ste Boekjaar Der Vereeniging Maatschappij Tot Nut Van Het Algemeen te Soerabaia En Van Hare Spaarbank (Nuts-Spaarbank) Geeindigd Met 31 December 1919.* Soerabaja: N.V. Boekhandel en Drukkerij v/h. H. Van Ingen. (1919).
- Verslag Over Het 64ste Boekjaar Der Vereeniging Maatschappij Tot Nut Van Het Algemeen te Soerabaia En Van Hare Spaarbank (Nuts-Spaarbank) Geeindigd Met 31 December 1922.* Soerabaja: Lectura. (1922).
- Verslag Over Het 65ste Boekjaar Der Vereeniging Maatschappij Tot Nut Van Het Algemeen te Soerabaia En Van Hare Spaarbank (Nuts-Spaarbank) Geeindigd Met 31 December 1923.* Soerabaja: Fuhri. (1923).
- Vijf en Vijftigste Jaarverslag van de Spaarbank te Semarang.* Semarang, Soerabaia, Den Haag: G. C. T. Van Dorp & Co. (1909).
- Zes en Vijftigste Jaarverslag van de Spaarbank te Semarang.* Semarang: H. A. Benjamins. (1910).
- Zeven-en-Dertigste Jaarverslag van de Spaarbank te Semarang.* Semarang: Voorheen Grivel & Co. (1891).

B. Surat Kabar dan Majalah

- “Aangekondigde Dividenden”, *Bataviaasch Nieuwsblad*, 05 Maret 1898.
- “Ahead of The Game,” *Bataviaasch Nieuwsblad*, 23 Mei 1931.
- “Algemeene Spaar- en Depositobank”, *De Nieuwe Courant*, 30 November 1903.
- “Algemeene Spaar- en Depositobank”, *Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië*, 29 Desember 1934.
- “Bataviasche Spaarbank,” *Het nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indië*,
- “Bekendmaking”, *Bataviasche Nieuwsblad*, 28 Maret 1918.
- “Bericht aan de Inleggers der Postspaarbank,” *De Indische Courant*, 21 April 1931.
- “Binnenland Het Schoolsparen”, *De Indische Courant*, 14 Juni 1932.
- “Correspondentie”, *Bataviaasche Nieuwsblad*, 10 Januari 1907.
- “De Aanhouder Wint Vooral Bij Het Sparen,” *Bataviaasch Nieuwsblad*, 13 Maret 1940.
- “De Algemeene Spaar- en Depositobank,” *Bataviaasch Nieuwsblad*, 30 November 1920.
- “De Algemeene Spaar- en Depositobank”, *Bataviaasch Nieuwsblad*, 01 Juni 1923.
- “De Algemeene Spaar- en Depositobank”, *Bataviaasch Nieuwsblad*, 01 Mei 1925.
- “De Algemeene Spaar- en Depositobank”, *Bataviaasch Nieuwsblad*, 22 September 1922.
- “De Algemeene Spaar- en Depositobank”, *De Locomotief*, 03 Februari 1921.
- “De Algemeene Spaar- en Depositobank”, *De Locomotief*, 03 Februari 1921.
- “De Algemeene Spaar- en Depositobank”, *Java Bode: Nieuws, Handels- en Advertentieblad Voor Nederlandsch-Indie*, 15 Juli 1896.
- “De Bataviasche Spaarbank,” *Bataviaasche Nieuwsblad*, 31 Desember 1925.
- “De Bataviasche Spaarbank,” *De Locomotief: Semarangsch Handels-en Advertentie-Blad*, 21 November 1877.
- “De Bataviasche Spaarbank”, *Bataviasche Nieuwsblad*, 15 Januari 1892.

- “De Postspaarbank Bestaat 30 Juni 40 Jaar”, *De Avondpost*, 29 Mei 1938.
- “De Postspaarbank”, *De Preanger-bode*, 02 September 1908.
- “De Postspaarbank”, *De Preanger-bode*, 02 September 1908.
- “De Postspaarbank-film”, *Bataviaasch Nieuwsblad*, 09 Desember 1925.
- “De Postspaarbank-film”, *De Sumatra Post*, 19 Desember 1925.
- “De Propaganda-film”, *Het Nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indie*, 01 Juli 1938.
- “De Spaarbank te Bandoeng”, *De Preanger Bode*, 24 September 1910.
- “De Spaarbank te Soerabaia”, *De Locomotief*, 19 Juni 1909.
- “De Spaarbank te Soerabaia”, *Het Nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indie*, 21 Juni 1909.
- “De Spaarbank te Soerabaia”, *Het Nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indie*, 21 Juni 1909.
- “De weg naar de Spaarbank,” *Bataviaasch Nieuwsblad*, 31 Juni 1937.
- “Deelnemings-Voorwarden Prijsvraag Propagandaplaat vood de Postspaarbank in N.I.”, *De Indische Courant*, 09 Maret 1926.
- “Deposito en Spaarbanken”, *Bataviaasche Nieuwsblad*, 29 Maret 1904.
- “Diefstal van Spaarpenningen,” *Soerabaijasch Handelsblad*, 09 September 1940.
- “Dochter Steelt Vader’s Spaarpot,” *De Locomotief*, 25 Januari 1936.
- “Een Belangwekkende Prijsvraag”, *Algemeen Handelsblad voor Nederlandsh-Indie*, 26 April 1926.
- “Een Spaarzaam Volk is Een Krachtig Volk,” *Bataviaasch Nieuwsblad*, 30 Mei 1936.
- “Financieel”, *Het Vaderland*, 07 November 1899.
- “Financieel”, *Het Vaderland*, 12 Juni 1895.
- “Financien”, *De Locomotief*, 10 Mei 1921.
- “Het Schoolsparen Heeft Reeds Sucecs”, *Het Nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indie*, 12 Juni 1932.

- “Het Spaarbank-Boekje”, *Het Nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indie*, 05 November 1935.
- “Jubileum Postspaarbank”, *Algemeen handelsblad voor Nederlandsch-Indië*, 02 Juli 1938.
- “Mutaties te Bandoeng Binnenkort Zijn”, *Bataviaasch Nieuwsblad*, 19 Oktober 1916.
- “Nederlandsch Indie, Sluiting de Mail te Batavia in 1877”, *De Locomotief: Semarangsch Handels-en Advertentie-Blad*, 21 November 1877.
- “Nut van het Algemeen”, *Het Nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indie*, 21 Juni 1909.
- “Officieele Berichten Postspaarbank”, *Het Nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indie*, 03 Januari 1940.
- “Openlucht-Bioscoop”, *Bataviaasch Nieuwsblad*, 02 Maret 1932.
- “Pluk den Dag!”, *Nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indie*, 12 September 1931.
- “Postspaarbank in N.I.” *De Locomotief*, 19 Oktober 1937.
- “Postspaarbank in N.I.”, *De Locomotief*, 02 Januari 1904.
- “Postspaarbank in Nederlandsh-Indie”, *Java-post; weekblad van Nederlandsch-Indië*. Jrg 2, 1904, No. 28, 09 Juli 1904.
- “Postspaarbank in Ned-Indie”, *Algemeen Handelsblad voor Nederlandsch-Indie*, 15 September 1936.
- “Postspaarbank”, *De Sumatra Post*, 07 Agustus 1923.
- “Postspaarbank”, *Soerabaijasch Handelsblad*, 19 September 1931.
- “Postspaarbank-Film”, *Het Nieuws Van Den Dag Voor Nederlandsch-Indie*, 25 Juni 1938.
- “Prijsvraag Postspaarbank”, *Het Nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indie*, 17 Juli 1926.
- “Prijsvraag Propagandaplaat voor de Postspaarbank”, *Het Nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indie*, 23 April 1926.
- “Prijsvraag Voor Een Propaganda Boekje Ten Behoeve van het Schoolsparen”, *Algemeen Handelsblad voor Nedelandsch-Indie*. 14 Juni 1932.

- “Propaganda Film Postspaarbank”, *De Locomotief*, 10 Desember 1925.
- “Reclame Voor Spaarzaamheid”, *Bredasche Courant*, 23 September 1925.
- “Run Op Een Bank”, *De Preanger-Bode*”, 03 Februari 1921.
- “Solied als de Bank,” *Deli Courant*, 16 Maret 1940.
- “Sbaar Regelmatig,” *Bataviaasch Nieuwsblad*, 30 Agustus 1937.
- “Sbaarbank Semarang”, *Bataviaasch Nieuwsblad*, 08 Agustus 1914.
- “Sbaarbank te Bandoeng”, *De Locomotief*, 07 April 1905.
- “Sbaarbank te Bandoeng”, *De Preanger Bode*, 15 Juli 1911.
- “Sbaarbank te Bandoeng”, *De Preanger Bode*, 30 Desember 1911.
- “Sbaarbank te Semarang,” *De Locomotief*, 07 April 1921.
- “Sbaarbank te Semarang”, *Bataviaasch nieuwsblad*, 10 Oktober 1914.
- “Sbaarbank van de Maatschappij Tot Nut Van Het Algemeen te Soerabaja,”
Soerabaijasch Handelsblad, 05 April 1904.
- “Sbaarbankprijsvraag”, *Bataviaasch Nieuwsblad*, 23 April 1926.
- “Sparen is Bewaren, Bewaren is Sparen,” *Het Nieuws van den dag voor
Nederlandsch-Indie*, 04 Oktober 1930.
- “Stadsnieuws Algemeene Spaar- en Depositobank Kievits”, *Bataviaasch
Nieuwsblad*, 03 Februari 1921.
- “Verduisterende Spaarbank-Employe”, *Het Nieuws van den dag voor
Nederlandsch-Indie*, 28 Agustus 1933.
- “Verdwenen Spaarpot,” *De Locomotief*, 04 Desember 1928.
- “Zoon en Spaarpot,” *De Locomotied*, 26 April 1938.
- 30 November 1936.
- De Middenstandsbond. 1909. “Officieel Orgaan Ned. Bond van Vereenigingen van
den Handeldrijvenden en Industrieelen,” *De Middenstandbond*, No. 16.
- Madjalah Pandji Poestaka, 1940.

C. Artikel Ilmiah dan Buku

- Alexander, Jennifer & Alexander, Paul. 1982. "Shared Poverty as Ideology: Agrarian Relationship in Colonial Java," *Man*, Vol. 17, No. 4, hlm. 597-619.
- Appadurai, Arjun. 1986. Introduction: Commodities and The Politics Of Value. In A. Appadurai (Ed.), *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective* (pp. 3–63). chapter, Cambridge: Cambridge University Press.
- Ardnt, Heinz. 1970. *Perbankan di Indonesia*. Jakarta: BPIR.
- Barnes, R.H, & Barnes, Ruth. 1989. "Barter and Money in Indonesian Village Economy", dalam *Man*, Vol. 24, No. 3, hlm. 399-418.
- Benschop, W. J. M. & Icke, H. 1918. *Een Korte Geschiedenis van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie Ter Herdenking Van Zijn Vijf En Twintig Jarig Bestaan Samengesteld Door*. 'S-Gravenhage.
- Boeke, J. H. 1942. *The Structure of Netherlandsch Indian Economy*. New York: Institute of Pacific Relation.
- Boomgaard, Peter. 2004. *Anak Jajahan Belanda Sejarah Sosial Ekonomi Jawa 1795-1880*. Jakarta: Djambatan.
- Booth, Anne. 2012. "The plural economy and its legacy in Asia". Dalam E. Bogaerts & R. Raben (Eds.), *Beyond Empire and Nation: The Decolonization of African and Asian societies, 1930s-1970s* (pp. 69–108). Brill.
- _____. "Assessing Changes in Living Standards in Southeast Asia in the Twentieth and Early Twenty-first Centuries: What Indicators Should We Look At?" Dalam *Living Standards in Southeast Asia: Changes over the Long Twentieth Century, 1900-2015* (pp. 15–40). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Bree, L. De. 1918. *Nederlandsch-Indie in De Twintigste Eeuw*. Batavia: Ruygrok & Co.
- Breman, J. 2015. "The Introduction Of Forced Cultivation". Dalam *Mobilizing Labour for the Global Coffee Market: Profits from an Unfree Work Regime in Colonial Java* (pp. 57–94). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Cabaton, Antonie. 2015. *Jawa, Sumatra, dan Kepulauan Lain di Hindia Belanda*. Yogyakarta: Penerbit Ombak.
- Christie, Jan Wisseman. 1996. "Money and Its Uses in the Javanese States of the

- Ninth to Fifteenth Centuries A. D.,” *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 39, No. 3, hlm. 243-286.
- _____. 1998. “Javanese Markets and the Asian Sea Trade Boom of the Tenth to Thirteenth Centuries A.D.,” *Journal of Economic and Social History of the Orient*, Vol. 41, No. 3, hlm. 344-381.
- Claver, Alexander. 2014. Prelude To Rapid Expansion (1800–1884)”, in *Dutch Commerce and Chinese Merchants in Java: Colonial Relationships in Trade and Finance, 1800-1942* (pp. 13–72). Brill.
- Dede Rohayati. 2018. “Saudagar Bandoeng, 1906-1930-an,” *Lembaran Sejarah*, Vol. 14, No. 1, hlm. 98-111.
- Dick, Howard. 1985. “The Rise of a Middle Class and the Changing Concept of Equality in Indonesia: An Interpretation,” *Indonesia*, No. 39, hlm. 71-92.
- Dijk, van Kees. 2007. *The Netherlands Indies and The Great War 1914-1918*. Leiden: KITLV Press.
- Directie Der Postspaarbank in Nederlandsch-Indie. 1938. *40 Jaar Postspaarbank in Nederlandsch-Indie*. Batavia: Postspaarbank in Nederlandsch Indie.
- Endah Sri Hartatik & Wasino. 2022. *Sungai Brantas dalam Sejarah dan Pariwisata*. Tembalang: UNDIP Press Semarang.
- Eviana Dwi Saputri & Muhammad Hasyim Ashari. 2019. “Tradisi Buwuh dalam Perspektif Akuntansi Piutang dan Hibah di Kecamatan Lokawaru Kota Malang,” *Prive*, Vol. 2, No. 1, hlm. 16-25.
- Farabi Fakhri, dkk. 2020. *Bersinergi dalam Keistimewaan: Peran Bank Indonesia dalam Pembangunan Ekonomi Yogyakarta*. Jakarta: Bank Indonesia Institute.
- Fasseur, C. 1991. “Purse or Principle: Dutch Colonial Policy in the 1860s and the Decline of the Cultivation System,” *Modern Asian Studies*, Vol. 25, No. 1, hlm. 33-52.
- Fernando, M. R. 1993. “Growth of Non Agricultural Indigenous Economic Activities in Java 1820-1880,” *Modern Asian Studies*, Vol. 30, No. 1, hlm. 77-119.
- Geertz, Clifford. 2014. *Agama Jawa Abangan, Santri, Priyayi dalam Kebudayaan Jawa*. Depok: Komunitas Bambu.
- H, Zaalberg. 1911. *De Postspaarbank in Nederlandsch Indie Voorschriften Betreffende De Postspaarbank, Welke Van Belang Zijn Voor De Inleggers en Hen, Die Het Wenschen Te Worden, Met Enkele Modellen*. Batavia:

Postspaarbank.

Hadiwijaya & Rival Wirasasmita. 1989. *Manajemen Dana Bank*. Bandung: Pionir Jaya.

Harrigan, Frank. 1996. *Saving Transition in Southeast Asia*. Manila: Asian Development Bank.

Hensley, R. J. 1964. "Development Banks and Economic Development in Indonesia", dalam *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 12. No. 4, hlm. 392-415.

Hofstede, Geert. 1997. *Cultures and Organizations, Software of the Mind*. England: McGraw-Hill Book Company.

Hoogervorst, Tom & Nordholt, H, S. 2017. "Urban Middle Classes in Colonial Java (1900-1942): Images and Language", dalam *Bidragen Tot de Taal-, Land- en Volkenkunde*, Vol. 173, No. 4, hlm. 442-474.

Howard Dick, "Formation of The Nation-State, 1930-1966," dalam Howard Dick, Vincent J.H. Houben, J. Thomas Lindblad, dan Thee Kian Wie (ed.), *The Emergence Of A National Economy An Economy History Of Indonesia 1800-2000*. Honolulu: University of Hawai'i Press.

Indah Wahyu Puji Utami. 2015. "Monetisasi dan Perubahan Sosial Ekonomi Masyarakat Jawa Abad ke XIX," *Sejarah dan Buaya*, Vol. 9, No. 1, hlm. 51-63.

Insukindro. 1997. *Ekonomi Uang dan Bank: Teori dan Pengalaman di Indonesia*. Yogyakarta: BPFE Yogyakarta.

Irvan Tasnur, Joni Apriyanto, dan Naufal R.A. 2022. "Liberalisme dan Monetisasi Ekonomi di Hindia Belanda (1870-1900)," *Keraton: Journal of History Education and Culture*, Vol. 4, No. 2, hlm. 71-78.

Kelley, Allen. C. & Williamson, Jeffrey. G. 1968. "Household Saving Behavior in the Developing Economies: The Indonesian Case", dalam *Economic Development and Cultural Change*. Vol. 16. No. 3, hlm. 385-403.

Kuntowijoyo. 2013. *Pengantar Ilmu Sejarah*. Yogyakarta: Tiara Wacana.

Laanen, J.T.M. van. 1981. *Changing Economy in Indonesia a Selection of Statistical Source Material from The Early 19th Century up to 1940: Volume 6, Money and Banking 1816-1940*. The Hague: Martinus Nijhoff.

Lindblad, J. Thomas. 2002. "The Late Colonial State an Economic Expansion, 1900-1930s," dalam Howard Dick, Vincent J.H. Houben, J. Thomas Lindblad, dan Thee Kian Wie (ed.), *The Emergence Of A National Economy*

- An Economy History Of Indonesia 1800-2000*. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- M. Dawam Rahardjo, dkk. 1995. *Bank Indonesia dalam Kilasan Sejarah Bangsa*. Jakarta: LP3ES.
- Marcell Mauss. 1992. *Pemberian: Bentuk dan Fungsi Pertukaran di Masyarakat Kuno*. Jakarta: Yayasan Obor.
- Marsuki. 2005. *Analisis Sektor Perbankan, Moneter, dan Keuangan Indonesia: Kebijakan Perbankan Kredit, Uang, Pasar Modal, Lembaga Keuangan Internasional, dan Utang Luar Negeri*. Jakarta: Penerbit Mitra Wacana Media.
- Marwati Djoened Poesponegoro, Nugroho Notosusanto. 1984. *Sejarah Nasional Indonesia I*. Jakarta: Balai Pustaka.
- Meer, van der Arnout. 2017. "Performing Colonial Modernity: Fairs, Consumerism, and the Emergence of the Indonesian Middle Classes," *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde*, Vol. 173, No. 4, hlm. 503-538.
- Mishkin, Frederic S. 2015. *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets* (11th Edition). London: Pearson Education.
- Mohammad Hatta. 1942. *Bank dalam Masyarakat Indonesia*. Bank Nasional Fort De Kock.
- Muhammad Haikal Sulaiman & Rasyid Husain. 2024. "Perkembangan Kota Pelabuhan Semarang dan Implikasinya dalam Bidang Sosial Budaya Tahun 1870–1925," *Universitas Sebelas Maret*, hlm. 3–33.
- Muhammad Lingga Andana, Izza Yuspriana Afhimma, dan Silvia Nurul Ashiva. 2021. "Perkembangan Tata Kota Surabaya pada Tahun "1870-1940", *Journal of Indonesian History and Education*, Vol. 01, No. 02, hlm. 146-155.
- _____. 1947. *Penunjuk Bagi Rakjat dalam Hal Ekonomi: Teori dan Praktek*. Jakarta: Pustaka Rakjat.
- Niel, Robert van. 1992. "Measurement of Change Under The Cultivation System in Java, 1837-1851". Dalam *Java Under The Cultivation* (pp 61-68). *Indonesia*, No. 14, hlm.
- Post, Peter. 1996. "The Formation Of The Pribumi Business Elite in Indonesia, 1930-1940s", dalam *Bijdragen Tot de Taal-, Land- en Volkenkunde*, Vol. 152, No. 4, hlm. 609-632.

- Prima Sulistya & Dewi Widyastuti. 2016. *Ketika Orang Kecil Takut ke Bank: Kilas Balik Credit Union di Kalimantan Barat*. Yogyakarta: Pustaka Indonesia.
- Purnawan Basundoro. 2012. *Pengantar Sejarah Kota* (Yogyakarta: Penerbit Ombak).
- Richaard, Patten & Rosengard, Jay. 1991. *Progress with Profits: the Development of Rural Banking in Indonesia*. San Francisco: Institute for Contemporary Studies.
- Ricklefs, M.C. 2008. *Sejarah Indonesia Modern 1200-2008*. Jakarta: Serambi.
- Rimsky K. Judisseno. 2002. *Sistem Moneter dan Perbankan di Indonesia*. Jakarta: Gramedia Pustaka Utama.
- Sartono Kartodirjo. 1987. *Pengantar Sejarah Indonesia Baru: 1500-1900 dari Emporium ke Imperium Jilid I*. Jakarta: Gramedia.
- Sartono Kartodirjo, A. Sudewo, dan Suhardjo Hatmosuprobo. 1987. *Perkembangan Peradaban Priyayi*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press.
- Scherer, Savitri. 2012. *Keselarasn & Kejanggalan: Pemikiran-Pemikiran Priyayi Nasionalis Jawa Awal Abad XX*. Depok: Komunitas Bambu.
- Scott, J. James. 1976. *The Moral Economy Of The Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia*. New Haven: Yale University Press.
- Simbolon. 2006. *Menjadi Indonesia* Vol. 1. Jakarta: Penerbit Buku Kompas.
- Skully, M. T. 1982. "Commercial Banking in Indonesia: An Examinations of Its Development and Present Structure", *Asian Survey*, Vol. 22, No. 9, hlm. 874-893.
- Sri Nardiati, dkk., 1993. *Kamus Bahasa Jawa – Bahasa Indonesia I*. Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa Departemen Pendidikan dan Kebudayaan Jakarta.
- Stuart, Verrijn. 1923. *Het Bankwezen in De Nederlandsch Kolonien*. Wassenaar: N.V. Uitgeverij Maatshappij Voorheen G. Delwel.
- Supratikno Rahadrjo. 2011. *Peradaban Jawa dari Mataram Kuno hingga Majapahit Akhir*. Jakarta: Komunitas Bambu.
- _____, Nunus Supardi, dan Erwien Kusuma. 2019. *Menabung Membangun Bangsa*. Direktorat Sejarah, Direktorat Jenderal Kebudayaan, Kementerian Pendidikan dan Kebudayaan.
- Teti Hestiliani. 2019. "Secentralisatie Wet Van Nederlandsch Indies 1903,"

ISTORIA, Vol. 15, No. 2, hlm. 206-215.

Vlekke, Bernard H. M. 2008. *Nusantara: Sejarah Indonesia*. Jakarta: Gramedia Pustaka Utama.

Wahyu Purwanto. 2013. "Peran Budaya Usaha Tani Ternak Sapi Potong dalam Kehidupan Ekonomi Petani Desa (Studi Kasus di Desa Muraharjo Kecamatan Kunduran Kabupaten Blora)", dalam *solidarity: Journal of Education, Society, and Culture*, Vol. 2, No. 2.

Wertheim, W.F. & Giap, T.S. 1962. "Social Change in Java, 1900-1930", dalam *Pacific Affairs*, Vol. 35, No. 3, hlm. 223-247.

Wolters, W.G. 2012. "Decolonizing money: Central banks in the Philippines and Indonesia", In E. Bogaerts & R. Raben (Ed.), *Beyond Empire and Nation: The Decolonization of African and Asian societies, 1930s-1970s* (pp. 109–136). Brill.

Zoetmulder P.J. & Robson, S.O. 2006. *Kamus Jawa Kuna-Indonesia*. Jakarta: Gramedia Pustaka Utama.

D. Skripsi/Tesis/Disertasi dan Laporan Hasil Penelitian

A. Fitriani Mamonto. 2015. "Perkreditan dan Aktivitas Perdagangan di Pasar Beringharjo, 1966-1998". *Skripsi*. Yogyakarta: Fakultas Ilmu Budaya, Universitas Gadjah Mada.

Aries Aprilliyani. 2018. "Kredit Kecil pada Masa Krisis Ekonomi di Purwokerto 1960-1968". *Skripsi*. Yogyakarta: Fakultas Ilmu Budaya, Universitas Gadjah Mada.

Drupadi Atmini. 1998. "Perkreditan Rakyat di Purwokerto pada Masa Kolonial (1895-1930)". *Skripsi*. Yogyakarta: Fakultas Sastra Universitas Gadjah Mada.

Ida Ayu Wirasmini Sidemen. 2002. "Sistem Perkreditan di Lombok Tahun 1895-1941". *Tesis*. Yogyakarta: Program Pascasarjana, Universitas Gadjah Mada.

Iman Sutejo. 1998. "Dari De Javasche Bank ke Bank Indonesia: Bank Sentral Indonesia 1949-1968". *Skripsi*. Yogyakarta: Fakultas Sastra, Universitas Gadjah Mada.

Lesta Alfatiana. 2022. "Memerangi Pemalsuan Uang dan Peredarannya di Jawa 1900-1940," *Skripsi*. Yogyakarta: Fakultas Ilmu Budaya, Universitas Gadjah Mada.

M. S. Sulistyawardani. 1990. "Munculnya Lembaga Perkreditan Rakyat dan

Perkembangannya dalam Pemberian Pinjaman di Wilayah Jawa Tahun 1900-1928”. *Skripsi*. Yogyakarta: Fakultas Sastra Universitas Gadjah Mada.

Mufidha Brilian Irianti. 2014. “Dampak Propaganda Gerakan Menabung Jepang Terhadap Pola Penyimpanan Uang Masyarakat Indonesia (1942-1945)”. *Tesis*. Yogyakarta: Fakultas Ilmu Budaya, Universitas Gadjah Mada.

Prapto Yuwono, Munawar Holil, I Made Suparta. 2002. “Tradisi Menabung Masyarakat Jawa di Surakarta”, *Laproran Hasil Penelitian Fakultas Ilmu Budaya Universitas Gadjah Mada*.

Ririn Darini. 2004. “Aktivitas Perkreditan di Karesidenan Pekalongan Tahun 1901-1939”. *Tesis*. Yogyakarta: Program Pascasarjana, Universitas Gadjah Mada.

Siti Nurhayati. 2016. “Nasionalisasi dan Dinamika Bank Tabungan Negara Tahun 1950-1968”. *Skripsi*. Yogyakarta: Fakultas Ilmu Sosial, Universitas Gadjah Mada.

E. Internet

“Adikodrati”, dalam *KBBI VI Daring*, <https://kbbi.kemdikbud.go.id/entri/adikodrati>. Diakses pada 27 Juni 2025.

“De Maatschappij Tot Nut Van Het Algemeen”, *Nutalgemen*, <https://www.nutalgemeen.nl/over-t-nut/historie>. Diakses pada 20 Juni 2025.

“Likuiditas,” *KBBI VI Daring*, <https://kbbi.kemdikbud.go.id/entri/likuiditas>. Diakses pada 20 Juni 2025.

“Menabung”, dalam *KBBI VI Daring*, <https://kbbi.kemdikbud.go.id/entri/menabung>. Diakses pada 12 Februari 2025.

“Moneter”, dalam *KBBI VI Daring*, <https://kbbi.kemdikbud.go.id/entri/moneter>. Diakses pada 24 Juni 2025.

“Monetization”, dalam *Cambridge Dictionary*, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/monetization>. Diakses pada 26 April 2025.

“Natura” dalam *KBBI VI Daring*, <https://kbbi.kemdikbud.go.id/entri/natura>. Diakses pada 09 Juli 2025.

“Resiprositas”, dalam *KBBI VI Daring*,

<https://kbbi.kemdikbud.go.id/entri/resiprositas>. Diakses pada 20 Februari 2025.

“Sistemik,” *KBBI VI Daring*, <https://kbbi.kemdikbud.go.id/entri/likuiditas>. Diakses pada 21 Juni 2025.

“Tradisional” dalam *KBBI VI Daring*, <https://kbbi.kemdikbud.go.id/entri/tradisional>. Diakses pada 24 Februari 2025.